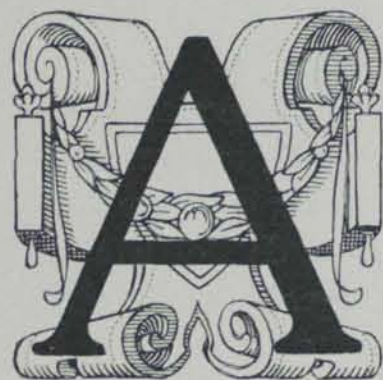

JURISTES Y JURISCONSULTS CATALANS DELS SEGLES XI, XII Y XIII, FONTS DELS SEUS CONEIXEMENTS Y TRASCENDEN- CIA QUE EXERCIREN, per GUILLEM M.^A DE BROCÀ.

PLEGAR els elements indispensables per arribar a una completa exposició crítica dels homes de Dret a Catalunya, dels coneixements que tenien, dels seus treballs, intervenció en les tasques legislatives y l'adjutori que per medi de dictamens prestaven als governants o públics administradors, es tasca que deu ferse paulatina y pacientment. Distingí al jurisconsult català una decidida predilecció pel dret públich y aquesta primordial afició qu'es troba ja en els glosadors dels Usatges y perdura en el laberintich contingut de tractats qual títol sembla que no ha de donar entrada a semblant dret, té gran esbarjo en les respostes donades a les *consultes* relatives als objectes y facultats de quiscun dels organismes del Estat ab motiu de les lluites d'atribucions qu'en determinats períodes històrichs sovintejaren.

¡ Prou que n'hi ha de noms escampats en les obres dels antichs tractadistes, especialment en les de Marquilles, Mieres y Socarrats, y prou que se n'han fet de llistes de jurisconsults! Al lleridà doctor Antoni Oliba ⁽¹⁾ es deu un resenyament dels *Autores Cathalani qui super usaticis et antiquo Cathalanorum jure, et quo tempore; una cum nonnullis qui super juri communi, civile et canonico scripserunt*, començant per la formació de la glosa *ordinaria* dels Usatges y acabant en els autors de dret especial de Catalunya y del romà de son temps (segle XVI). Andreu Bosch ⁽²⁾ presentà una relació de noms d'escriptors de *dret y cànon*s indicant, respecte d'alguns, quines foren les seves obres; el P. Manuel Marcillo continuà a son opúscul ⁽³⁾ una llista d'escriptors de Catalunya, incluinthi molts que conreuren el dret o exposaren les lleis, ab expressió de llurs treballs y el lloch y la data d'estampació, y el gran romanista, catedràtich a la Universitat de Cervera, D. Josef Finestres y de Monsalvo, en la salutació al lector, posada al devant de la seva obra *In Hermogeniani juris epitomarum commentarius* ⁽⁴⁾, fa un elench de la vida jurídica de Catalunya y esmenta bon nombre d'autors en conformitat a una classificació de les matèries del dret.

(1) *Comentarium de Actionibus*; part. I, lib. 3.º, n.º 89 (vol. I, p. 411-415).

(2) *Sumari index epitome dels... títols de honor de Catalunya, Rosselló y Cerdanya* (Perpinyà, 1628); llibre III, cap. 13 (p. 366 y 367).

(3) *Crisi de Catalunya*. — Barcelona; Mathevat, 1685.

(4) Cervera. — Tip. acad. d'Antonio Ibarra, 1757.

Lo que donà peu per serioses exposicions bibliogràfiques, fou el gran aplech que de tota mena de manuscrits y estampacions d'Espanya, per bona sort de les ciències, portà a cap lo sabi saragoçà, arquebisbe de Tarragona, Antonio Agustín. Grau Ernest Franckenaau en la secció IX (*De Catalanorum Legibus*) de la conciençada obra *Sacra, Themidis Hispaniæ Arcana, jurium legumque ortus, progressus, varietates et observantias* ⁽¹⁾, feta ab els materials reunits per Juan Lucas Cortés en la seva *Historia Juris hispani* resenyà lo més granat de bibliografia jurídica de Catalunya, y en 1788 es donà a llum la gran obra de Nicolau Antonio *Biblioteca Hispana*, dividida en *Vetus y Nova* ⁽²⁾.

Torres Amat ⁽³⁾, aplegà y, a voltes, amplià lo dit pels escriptors fins aquí mencionats, publicant Juan Corminas un, no gaire felís, suplement ⁽⁴⁾, D. B. Oliver ⁽⁵⁾ donà una *Noticia de los jurisconsultos catalanes y de sus obras*, formada sobre el treball d'en Torres Amat, y D. Antoni Elías de Molins, relatà els escriptors catalans de la darrera centuria, continuant aquells que 's consagraren al Dret ⁽⁶⁾.

Encara es troben noms escampats en les obres de Fontana ⁽⁷⁾, Lipen ⁽⁸⁾, Schott ⁽⁹⁾ y Schulte ⁽¹⁰⁾.

Subjectar a un escrupulós anàlisi lo dit per aquestos escriptors, rectificar els erros en que caigueren y completarho ab el resultat de noves investigacions, es treball que s'imposa com imperiosa exigència jurídic-històrica, y tant perquè l'ordre lògich recomana començar pels primers temps, quant perquè a ells se contrau el major nombre d'inexactituts comeses, aquest assaig es contraurà als segles XI, XII y XIII.

En la fita que assenyala a Catalunya el començament d'una vida jurídica propia que va desenrotllantse y transformantse sincrònicament a les mutacions socials, ço es en el còdech dels Usatges, es indispensable fixar l'atenció d'una manera detinguda. ¿Quins foren els seus redactors? ¿Quins coneixements aquestos revelaren?

(1) Hannover, 1703. — *Editio secunda novis accessionibus locupletata a Francisco Cerdano et Rico*. — Madrid, Antonio Sancha, 1780.

(2) Madrid, Viuda y herederos de I. Ibarra, 1783-88.

(3) *Memorias para ayudar á formar un Diccionario crítico de los escritores catalanes*. — Barcelona; Verdaguier, 1836.

(4) *Suplemento al Diccionario crítico de autores catalanes que en 1836 publicó D. Félix Torres Amat*. — Burgos; Arnáiz, 1849.

(5) *Estudios históricos sobre el Derecho civil en Cataluña*. — Barcelona; Tasso, 1867.

(6) *Diccionario biográfico y bibliográfico de escritores y artistas catalanes del siglo XIX*. — Barcelona; Giró, 1889-1895.

Desconeixem l'*Helench dels escriptors catalans* que segons Torres Amat (p. 227), ab referencia a Serra y Postius, fou estampat a Perpinyà en l'any 1644, posantlo al devant de la obra *Fènix Català*, obra que també cita Nicolau Antonio, *Biblioth. nova*, I, p. 804, col. 2.^a

(7) *Amphiteatrum legale... seu Bibliotheca legalis amplissima*. — Parma; 1688-99.

(8) *Bibliotheca realis juridica*. — Leipsig, 1758.

(9) *Hispaniæ Bibliotheca seu de academicis ac bibliothecis*. — Madrid, 1783-88.

(10) *Die Geschichte der Quellen und Literatur des Canonischen Rechts von Gratian bis auf die Gegenwart*. — Stuttgart, 1875-1880.

Per contestar a aquestes preguntes, cal distingir les diverses classes d'Usatges; originaris, afegits en època incerta y afegits en temps de Jaume I.

En quant als primers ens dona llum el proemi qualificat d'usatge quart ⁽¹⁾ (*Hæc sunt usalia*) que en la relació d'aquells personatges ab qual assentiment Ramón-Berenguer y Almodis feren els Usatges, anomena en darrer lloch a Guillem March, Bonfill March y Guillem Borrell, *jutges*. D. Josep Balari ⁽²⁾, escrigué la biografia del segon valentse per traçarla del cartoral de la Sèu de Barcelona apelat *Libri Antiquiores*, especialment, y digué que son nom de fons era el de Pons, que el de Bofill o Bonfill era un qualificatiu per ses bones qualitats y que March era el nom de son pare; que nasqué a les darreries de la dèzena centuria, anomenantsel ja en un document de l'any 1011 *clericus et iudex*, que fou canonge, que com a jutge eclesiàstich y com a particular intervingué en molts actes importants, y que Berenguer Ramón I li donà el títol de jutge del palau, *iudex palacii*, que el posà en la categoria dels magnats y primats del palau y l'inclogué en la cort del Comte; essent d'edat propecta quan apareix com un dels concorrents a la junta en que 'ls Usatges foren formats.

Molt interessants son aquestes notícies, mes la circumstància de no haverne trobades dels altres dos, Guillem March y Guillem Borrell, no es motiu suficient per afirmar, com afirma en Balari ⁽³⁾, que Pons Bonfill March fou l'únic redactor dels Usatges. No degueren concórrer els altres dos juristes com a meres figures decoratives, y indubtablement que si Pons Bonfill March era home de valúia, també devien esserlo sos companys. Atribuim, donchs, a tots tres la gloria d'haver donat forma de lleis als usos dels Tribunals, d'haverlos, sens dubte, posat en lògica relació els uns ab els altres y d'haverlos modificat en quant necessari era pel bon regisme d'aquella ferèstega societat.

Eren tres juristes verament catalans. Que coneixien d'una manera completa el *Forum iudicum* (*Lex gotica, Liber legum, Lex gotorum, Lex*), es evidentíssim, ja sia que en els Usatges es consigna que son fets per suavisar el rigorisme d'aquest llibre y perque en ell no 's tracta del homenatge, es a dir, que no 's regulen les relacions feudals, y ja sia, també, que contenen abundoses referències al mateix llibre. Coneixien els usos dels tribunals del comtat de Barcelona de tal manera qu'ells constitueixen tota la substancia y materia dels Usatges. ¿Tenien altres coneixenses? El contingut d'aitals usatges originaris no autorisa el supost afirmatiu. Hi ha coincidències ab altres lleis *barbres*, especialment en el sistema acusatori y en les probes faedores en los judicis criminals, però això no vol dir que es traguessin preceptes de lleis determinades, significant tan sols que els mateixos sistemes de procedir y de les probes es trobaven aplicats en el Comtat.

(1) Seguint la numeració adoptada en las compilacions generals.

(2) *Origenes històrics de Catalunya*, p. 437-44.

(3) *Eod.*, p. 448-52.

Altra cosa es respecte del juriste desconegut que encabí en el llibre dels Usatges els de la segona mena. Per llur lectura sembla que además del *Forum judicum* coneixia el dret romà prejustinianeu, el canònic y fins treballs particulars de l'època d'or visigòtica; mes, seguint lo indicat per en Ficker ⁽¹⁾, tenim per probable que, tant el dret romà, pres en gran part de les *Petri Exceptiones*, com el canònic de la col·lecció d'Ivo y els altres elements, els trobà aplegats en una de les col·leccions, avuy desconeguda, de les moltes que a Italia y al Mig-dia de França s'escrigueren utilitzant el Breviari alaricià, les compilacions canòniques y escrits de sabis que tal volta no eren coneguts en son text directe; donant probabilitat a que fos una col·lecció francesa el fet de que un d'aquestos usatges (el 82) sia un canon del concili de Clermont.

Ficker, per medi d'un exame comparatiu, demostrà que els usatges de caràcter eminentment romà ⁽²⁾ concorden ab l'epítome denominat *Petri Exceptiones* o *Exceptiones Legum romanorum*, de tal manera que va tenir la sospita, que a la fi se li desvanesqué, d'haver sigut formades a Catalunya les *Exceptiones*. Feu avinent que diversos capítols d'elles passaren íntegrament als Usatges, no traspasant les variants, especialment en el usatge 167, els límits del descuit del copista y de l'aproximació del llenguatge al usat a Catalunya, y advertí que 'l contingut dels 167 y 168 està en el mateix ordre que 'l dels capítols 55, 56 y 57 que en l'edició de Tubinga té el llibre IV de les *Exceptiones*; que en els 77 y 78 han desaparegut moltes de les paraules primitives; que en el *Duo testes* (verament, un apartat del 89), el precepte del *Forum Judicum* es troba adaptat al text de les *Exceptiones*, apareixent en el 88 vestigis d'aquest llibre; y que, procedint d'aquesta manera, el jurista que utilisà les *Exceptiones* feu evident que no procedia per mera afició a elles, ja que quan son contraries a l'*observancia* de Catalunya, les gita fora.

Aquest jurista adicionador dels Usatges ¿coneixia el Breviari? Indueix a aquesta pregunta la circumstancia d'esser els usatges 86 y 87 copia, respectivament, de l'*interpretació* ab que l'autor del Breviari adicionà una lley del Còdech Teodosià y una sentència de Paulus. Entenem que la resposta deu esser negativa, perque si hagués sigut utilitzat directament el Breviari, serien més nombroses les copies o concordancies, y no s'hauria recorregut a les *Exceptiones* per l'inclusió d'elements romans. Per aquestes raons, perque els esmentats usatges estan mesclats ab els trets de col·leccions canòniques (en les quals tenia bona part el dret prejustinianeu), y perque estan contingudes en aquestes la *lex* y

(1) En el treball *Ueber Usatici Barchinonæ und deren Zusammenhang mit den Exceptiones Legum Romanorum*, insertat en *Mittheilungen der Instituts für Oesterreichische Geschichtsforschung*; II ergänzungsband 1 heft. — Innsbruck, 1886, p. 236-75.

(2) *Usatges*, 77, 78, 105, 108, 134, 167, 168, 169 y en part els 88, 89 incís 2.º, y 164.

Res de lo dit per Ficker destrueix Max Conrat (*Geschichte der Quellen und Literatur des Römischen rechts in früheren Mittelalter*. 1.ª part. — Leipzig, 1891, p. 466-71), el qual reconeixent la concordancia de diversos usatges ab el llibre de Tubinga, s'embranchà en una multitud de fosques consideracions nascudes en part del delit de fer la contra a Ficker, y en part a que 'ls usatges, com ell mateix diu, fan avinent que ab posterioritat a Ramon Berenguer I foren objecte d'una revisió y de les conseqüents adicions.

la *sententia* qual respectiva *interpretatio* constitueix el text dels dos usatges, cal suposar que alguns epítomes o coleccions, en lloch de la *lex* y de la *sententia*, portaven llur *interpretatio*. Ficker manifesta l'improbabilitat de que aquestos dos usatges y aquells que son copia de les *Exceptiones* sien de la font primitiva, y D. Eduart d'Hinojosa ⁽¹⁾, defensor de la conservació de l'influencia del Breviari a Catalunya, no va més enllà d'assenyalar «las huellas del derecho romano en algunos usages al utilizar el Breviario de Alarico y el libro de «Tubinga», no precisant si aquestes fonts s'utilisaren directa o indirectament. Cert deu esser que aquestes incorporacions al llibre dels Usatges tingueren lloch abans de la coneixença a Catalunya de les compilacions justinianees, o treballs demunt d'elles realisades.

Res hem de dir en quant al darrer grupu d'Usatges, per quant es redueix a una mescla, feta en temps de Jaume I, de lleis del *Forum Judicum*, constitucions dels monarques y acords de *Pau y Treva*; elements, tots ben determinats, que passaren al llibre dels Usatges com a consagració del dret que estava vigent a Catalunya.

Agens foren a la formació dels Usatges un prelat y un copista als quals s'ha atribuït la gloria d'haver col·laborat en aquesta formació. Del cardenal Huch Caudit (Hugus Candidus) digué en Bosch y repetí en Torres Amat que fou un dels *compiladors* dels Usatges, y la veritat es que, com a llegat del Papa, presidí el conegut concili de Girona de l'any 1068 en que no's formaren ni s'aprobaren los Usatges, devent esser el mateix de qui el segon dels esmentats escriptors, fent, sens dubte, dos errors, diu: «Hugo (*alias Blanch*), natural de »Barcelona. En los Mss. de Caresmar se lee: *Interfuit in componendis usaticis »Cathalonie, anno 1040.*» El copista es Homobonus del qual en Torres Amat, per una referencia d'en Caresmar concordant ab la feta per en Villanueva ⁽²⁾, en feu un escriptor jurídic, suposantlo autor d'una obra, la qual no era altra que el *Forum judicum* que per son us copià, de la mateixa manera que, poch temps després, en tragué la copia que, gaire bé ab el mateix epigrafi, es conserva al Escorial y es coneguda ab el nom de *Códice de Cardona* ⁽³⁾.

Al morir el s. XII es general a Catalunya la difusió del dret romà, y no hem de repetir els tantes voltes exposats motius y justificants d'aquesta difusió. A la Sèu de Tortosa es troba un exemplar llatí, ab lletra de les darreries del s. XII, de la famosa *Summa* escrita en provençal y anomenada *Lo Codi*, exemplar que havia passat desapercbut fins que'n donaren compte el P. Denifle y en Chatelain ⁽⁴⁾, y després, d'una manera més amplia, el canonge-arxiver de la Sèu de Tortosa, Sr. O'Collagan ⁽⁵⁾, havent publicat el text l'eminent

(1) *De la reception du droit romain en Catalogne* en les *Melanges Fitting*, II, 401.

(2) *Viaje literario*, VIII, 51.

(3) Veginse Beer (*Die Handschriften des Klosters Santa Maria de Ripoll*, 1, 25 y 26) y Sanpere y Miquel (*Discurs llegit en la recepció á la Rl. Academia de Buenas Letras de Barcelona*, any 1908, 58-68).

(4) *Inventarium Codicum manuscriptorum Capituli Dertusensis* y la *Revue des bibliothèques*, 1896, jan.-feb.

(5) *Los Códices de la Catedral de Tortosa*. — 1897, p. 97.

Fitting en l'obra escrita ab la col·laboració de Suchier⁽¹⁾. Aquestos dos escriptors⁽²⁾ provenen que es la traducció que Ricardus Pisanus feu⁽³⁾, per us en el seu país, del expressat *Lo Codi* escrit, probablement, a Arles y any 1149 y del qual diu Suchier⁽⁴⁾ que poques obres científiques produí l'Etat Mitjana que tinguessin l'importància y l'extensió per tot el món conegut que ella tingué. Tardif⁽⁵⁾, sense grans raons, suposà que el manuscrit tortosí es l'original y que *Lo Codi* es la traducció al provençal; mes, apart de les probes contraries aduïdes per aquells investigadors, trau verosimilitut a aquesta opinió⁽⁶⁾ la circumstància de que, segons resulta del inventari de la biblioteca del Rey Martí, *Lo Codi*, o sia el text provençal, fou traduït al català⁽⁷⁾, com també es traduï al francès⁽⁸⁾ y al castellà⁽⁹⁾. Si 'l text llatí fos l'originari no s'explicaria que essent conegut aital text, s'acudís a una traducció per posarlo en català⁽¹⁰⁾ ni hi hauria hagut cas de que totes les traduccions ho fossin del llibre provençal, el text del qual es de desitjar que, complint el seu propòsit, dongui a llum Suchier; com també ho es que aviat els Srs. Ureña y Bonilla donguin a l'estampa el text castellà, que, indubtablement, anirà enriquit ab sòlides notes y profitoses consideracions d'aquestos conciençuts escriptors. Es comprèn la gran acceptació que *Lo Codi* meresqué a Catalunya. Els jurisconsults tenien y estudiaven les compilacions justinianees y les seves gloses, però els jutjes estaven necessitats d'un llibre en que trobessin aplegades les regles del dret romà que tenien aplicació. Fitting⁽¹¹⁾ fa avinent que *Lo Codi*, prescindint de quant es teòrich y savi y de la indicació (com se fa en altres treballs anàlechs) de les fonts, presenta solament el contingut pràctich del Dret romà, de manera que 'l pugui conèixer qui sia mancat d'il·lustració jurídica (lo qual, ademés d'explicar que fos empleada la llengua vulgar y no el baix llatí, l·legítima els molts exemples que posa), que 's refereix al temps present y no al de Justinià y que fa aplicable el Dret romà al temps allavors present, per lo qual consigna que prescindeix de

(1) *Lo Codi. Eine Summa Codicis in provenzalischer Sprache aus der mitte des XII Jahrhunderts.* — Halle a. S. 1906. — Hi ha també un facsimil de la primera plana.

(2) Fan avinent que si bé en moltes de les variants respecte del llibre de Justinià, *Lo Codi* concorda ab la *Summa Trecentis* atribuïda a Irneri, no hi ha identitat, trobantse en aquell materies no tractades en aquesta.

(3) Com s'expressa en el manuscrit llatí de la biblioteca de la vila d'Albi, n.º 50, que es de fi del segle XII.

(4) *Fünf neue Handschriften des Provenzalischen Rechtsbuchs Lo Codi.* — Halle a. S.; 1890, p. 6.

(5) *Annales du Midi*, V, 34, y VIII, 47.

(6) Que ab motiu, per res tenen en compte Hinojosa (*La reception du droit romain en Catalogne*), y Meynial (*Notes sur la formation de la théorie du domaine divisé*, també en les *Mélanges Fitting*, II, 241).

(7) Arxiu de la Corona d'Aragó, Inventari del rey D. Martí, n.º 16: *Item un altre libre appellat Lo Codi EN CATHALA... e feneix Nonas februarii anno domini M.CCC Nono.* — Creu Suchier (*Annales du Midi*, Six, an. 1894, ps. 187-90), qu'aquesta data es la del ingrés en la biblioteca del Rey, per quant anteriorment el llibre pertenesqué als Templers.

(8) N'hi havia un exemplar a la dita biblioteca del rey Martí, n.º 19. *Item un altre libre appellat Lo Codi EN FRANCES...* lo qual comensa... en lo negre *Per toutes les Chouses.*

(9) Biblioteca Nacional, R. 393 y Ii. 72. Els dos exemplars son del segle XIV.

(10) En la biblioteca del rey Martí hi havia un exemplar en provençal, n.º 131, fol 18: *Item un altre appellat Codi EN THOLOZA...*, y Suchier, ab referencia al P. Villanueva (*Viaje literario*, XVIII, 35, y XX, 111) y al treball del Dr. Beer sobre els manuscrits d'Espanya (*Sitzungsberichte de l'Academia de Viena*, CXXIX, 22), diu qu'ls Templers en tenien un altre.

(11) L'esmentada obra *Lo Codi*, fòls. *4 y *5.

lo que no té aplicació, exposantlo complet baix aquest punt de vista, perquè si bé es fonamenta en el Codex de Justinià, arredoneix el contingut d'aquest ab títols del Digest y de l'Instituta. En tant es cert el caràcter *d'actualitat* de *Lo Codi*, com que fa menció del feu y de prestacions feudals⁽¹⁾.

Per ço no es d'extranyar que, com ha demostrat Hinojosa⁽²⁾, en la centuria següent els redactors de les *Costums de Tortosa* l'utilisesin per son treball.

El Dret romà justinianeu que havia vingut d'Itàlia y, sens dubte també de França, com element de sabiesa, entrà a Catalunya en forma pràctica y en llenguatge vulgar pels Pirineus y entrà, en la mateixa forma encara que portant la vestidura del llatí que allavors s'usava, per la part oposada, per Tortosa que tantes relacions tenia ab Pisa d'aon venia. Catalunya en lo jurídic sofria una nova romanisació en la que s'amotllaven les institucions existents incloses les originades pel feudalisme, v. g. la del *establiment*, que essent una *dació* ab totes les dures impositcions d'un senyor feudal, se la considera com *enfiteusi*⁽³⁾, aquesta institució del Baix imperi que no 's rastreja a Catalunya abans de la vinguda dels barbres, ni durant l'imperi visigòtic, ni en els primers sigles de la reconquesta.

Curta es la coneixensa de juristes d'aquest sigle XII y sembla que tots pertanyeren a la classe eclesiàstica. Juristes degueren esser els canonges de Barcelona Pere que a l'any 1188 posseïa un Digest, Arnau de Caldas qu'en 1195 declarà haver rebut del abat Ramon y dels canonges tots els llibres de lleis de l'Iglesia per tenirlos durant la seva vida, Pere de Sant Joan qu'en 1197 declarà tenir alguns llibres de dita Iglesia que foren del bisbe Bernat (*instituciones, enforciatum, et tres partes et autenticum cum tribus libris codicis*), y Pere de Pinell qu'en el mateix any declarà a l'Iglesia tenir dels llibres del bisbe Bernat els *codicem et digestum vetus et novum*, y dels de Bernat de Pinell *totum corpus juris, exceptus autenticum*, y ademés *quemdam summam decretorum*, haventlos de tenir tots durant la seva vida⁽⁴⁾, y també el bisbe de Vich Guillem

(1) Text llatí de Tortosa, III, 25: *Per istud dimandamentum potest petere rem ille qui est dominus rei quocumque modo. et etiam ille qui habet rem ad censum, id est IN FEUDUM, quamvis non sit suum dominium.* — IV, 70: *Si ille qui tenet rem aliquam AD FEUDUM stabit per III annos quod non pagabit censum, vel per duos annos, se res est ecclesie vel alterius loci venerabilis sicut hospitalis, ipse perdit rationem... Si res quam aliquid dat AD USATICUM est peiorata usque ad medietatem non debet propterea minus pagare USATICUM, si non fuit dictum in conventionem. set si res fuit peiorata ultra medietatem, non potest aliquis petere USATICUM nisi pro ea parte que remansit si non est alia conventio. Ille qui TENET ALIQUID AD USATICUM si vult vendere vel donare vel aliquo modo alienare illam dictruram quam habet in re illa, et debet ei dicere pretium... Su ille qui tenet aliquid ad USATICUM vendiderit vel alio modo alienaverit aliter quam debeat, perdet omnem dicituram quam habet in re illa. Si ille qui tenet aliquid a me in emphyteosis perdidit possessionem... Es important la declaració de prescriptibilitat continguda al final d'aquest §: *Si ille qui tenet rem meam ut supra dictum est tenuerit eam per XXX annos et semper pagat michi (mii) usaticum, non potest dicere quod res sit sua propter illam retentionem. set si tenuerit eam per XXX annos quod non dederit usaticum nec facit aliquod servicium, potest se defendere et a domino et ab omnibus hominibus et potest rem illam tenere pro sua, ita quod nulli homini dabit usaticum.**

(2) *La reception du Droit romain en Catalogne ou les Melanges Fitting*, II, 399.

(3) L'exemple venia de fora. En el L. IV, cap. 70 (poch ha transcrit en part), es considera la *dació a usaticum* com cosa distinta de l'enfiteusi, però l'equipara a aquesta.

(4) Balari, *Origenes històrics de Catalunya*, p. 470 y 471, ab referencia al cartoral de la Sèu de Barcelona titolat *Libri Antiquitatum*. — Creu en Balari que aquestos canonges tingueren durant la seva vida els esmentats llibres a fi de dedicar-se al estudi y a la ensenyança.

de Tevertet que al morir en 1228 deixà *libros juris civilis* ⁽¹⁾ del caràcter de *Lo Codi*, ja que indubtablement un d'ells era el famós exemplar de la *Summa* a la Instituta, el més antich dels coneguts, que escrita per en Placenticus està recòndita en el Museu episcopal de Vich, essent verossímil la suposició de que un altre era la *Summa codicis* de Rogerius ⁽²⁾. No pot esser considerat com escriptor jurídic Ramon de Caldas (Calidis), degà de la Sèu de Barcelona y de qui diu Torres Amat que en el s. XII «compuso el libro de los feudos del real » Archivo de la Corona de Aragón ». Fou merament un compilador y copista, no de preceptes legals y sí de documents qual majoria constitueixen tractats de pau, convenis diversos y testaments de reis d'aquella centuria y de les altres anteriors ⁽³⁾. No fou de Catalunya l'autor de les obres *Inventarium juris canon.* y *Speculum judiciale*, que 's conserven en manuscrits del començament del s. XIV a la *Biblioteca Nacional* ⁽⁴⁾ y que Torres Amat, sens dubte prenent la paraula *Biterrensis* per la de *Barcinonensis*, atribuí a un bisbe de Barcelona de les darreries del s. XI o començament del XII. Son del famós Berenguer, bisbe de Beziers, que prengué part en la formació del Sext de les Decretals.

En la tretzena centuria apareixen les gloses als Usatges, un particular dona el complement al dret feudal d'aquestos y Catalunya entra en plena comunicació científica, que esdevé pràctica per arribar més tard a esser legal, del dret romà justinianeu.

En el llibre estampat per en Amorós l'any 1544 ⁽⁵⁾ ab el títol *Antiquiores Barchinonensium leges, quas vulgus usaticos appellat*, al comentari o glosa que dels jurisconsults Callís, Montjuich y els Vallseca, o d'alguns d'ells, hi ha a cada usatge, precedeix una glosa anònima denominada per molts glosa *ordinaria* y de la qual Oliba ⁽⁶⁾ diu: *Post leges editas quas usatic. appellamus autorib. et legislatoribus iis, quos iam antea diximus, accesit interpretatio litteralis, quæ glossa ordinaria fuit appellata, a quo hæc glo. facta sit et scripta non legi hactenus, dicam postea si auctorem invenero*. Ficker ⁽⁷⁾ creu que aquesta glosa 's formà en temps de Jaume I repetidament indicat en los usatges 128 a 134 ab les paraules *Domi-*

(1) Villanueva, *Viaje literario*, VII, 25.

(2) Denifle, obra citada, p. 343, n.º 515. — Beer, *Handschriftenschatz Spaniens*, p. 548, descriu el moviment jurídic al monestir de Ripoll y creu que en ell degueren influir les relacions tingudes ab el Mig-dia de França, y que foren en gran part ocasionades per la dependència en que 'l dit monestir estigué del de Sant Victor de Marsella.

(3) Forma un sol volum (1.º d'Alfons I, del Arxiu de la Corona d'Aragó) ab lletra de començaments del sigle XIII. Conté lo que resta dels dos intitolats *Liber primus feudorum* y *Liber secundus feudorum*, que, segons una certificació, tenien, respectivament, 489 y 399 fulles; bastantes en blanch. En queden 59 del primer qual contingut es *Prologus* (breu expressió de la complacència d'Alfons I per la formació d'aquest cartorial y la seva utilitat), *Instrumenta Regni Aragoni* (26 documents), *Instrumenta super divisione Regnorum Navarra et Hispanæ* (8 doc.), *Instrumenta Comitatus Pallariensis* (69 doc.), *Cartæ Guillelmi de Sanctomartino* (10 doc.) y *Cartæ Arnaldi de Lercio* (4 doc.). Del segon llibre en queden 29 fulles contentives de *Comitatus Bisuldonesis* (9 doc.), *Comitatus Impuritanensis* (3 doc.), *Comitatus Ceritanensis* (6 doc.), *Comitatus Rossionensis* (17 doc.), *Cartæ Guillelmi de Apiano* (21 doc.), *Comitatus Carcasonensis*, *Redensis*, *Coseranensis*, *Comciensis*, *Menerbensis*, *Narbonensis ac Tolosanis* (5 doc.) y *Cartæ Melgorii* (4 doc.).

(4) MMs. 586 (abans S. 14) y 693 (abans D. 28).

(5) No existí, com s'ha suposat, una anterior edició de 1534.

(6) *Coment. de Actionibus*. P. I, llib. 3.º, cap. 3.º, n.º 88 (Volum I, p. 441, col. 2.º).

(7) Treball ja citat.

nus Rex y, com sia, que en ella son freqüentes les referencies al dret gòtic que 'l té per vigent (haventli tret son vigor Jaume I en l'any 1251), degué existir abans d'aquesta data, pero que necessàriament fou terminada o completada ab posterioritat, ja que la del usatge 134 (*Si ille qui plivium*)⁽¹⁾ es refereix a la constitució de *Pau* promulgada a Lleida l'any 1257⁽²⁾. Declara el significat de les paraules⁽³⁾, explica l'origen y la significació de molts usatges per la lley goda, y tracta de completarla per les lleis de les compilacions justinianees, molt citades.

Aquesta no es l'única glosa anònima⁽⁴⁾. Per lo poch que 's pot veure en el facsímil publicat en l'ANUARI de 1907, la que volta els usatges del manuscrit del Vaticà es diferent d'elles y de abdues s'aparta la del exemplar dels Usatges que conserva la Real Academia de Bones Lletres de Barcelona⁽⁵⁾ y es fàcil que d'un examen resultin que tampoch son iguals les contingudes en altres manuscrits. Juristes avuy desconeguts, les devien esborronejar abans de fer treure pel seu us una copia dels Usatges, a fi de tenir aplegats en un mateix llibre el text legal y l'explicació o interpretació propia.

Pere Albert, canonge de la Sèu de Barcelona y que vivia en 1249, escrigué el famós tractat de Dret feudal que de les Corts celebrades a Montçó l'any 1470 rebé força de lley ab el títol de *Consuetudines o Conventiones Cataloniae inter dominos et vassallos*. Es troba en son llenguatge original llatí a la Biblioteca de ca'n Dalmases y als Arxius de la Corona de Aragó, del Escorial y del Vaticà y altres, rebé el nom de *Commemoracions* y aviat fou traduït al català ab el títol de *Costumes de Catalunya entre Senyors y Vassalls*, ja que apertany al mateix s. XIII la traducció continguda en un manuscrit del Museu episcopal de Vich⁽⁶⁾ y que no es idèntica a la que, feta per manament de les Corts de 1413, s'insertà en les compilacions generals estampades en 1492, 1588-89 y 1704⁽⁷⁾. Fonamentà son treball en los Usatges (donantlos amplitud en quant aixequen al *Princeps* com element d'ordre en el fraccionament de la sobirania constitutiu

(1) Fol. CLV. (Per erro d'estampació el foli porta les xifres CLXVII) de l'obra publicada per l' Amorós.

(2) *Hæc glossæ fuerunt factæ post compilationem decretalium Gregoric. in glo. in usat. si quis contra alium querelam. Et sic post annos MCC.XXX* (Oliba, obra y lloch citats). Efectivament, en la glosa al usatge *Si quis contra alium* (fol. CXLI de l'obra d'en Amorós), se cita un capítol del títol *De restitutione spoliatorum* de les Decretals.

(3) P. e., en el proemi *Antequam usatici* aclarint la significació de la paraula *neglecta*, diu «neglecta, id est, desnaletanda sive excusata».

(4) Mieres (*Apparatus super constitutionibus*, etc., prologus) diu: «In prima pars ponantur usatici Barcinonensi qui sunt glosati per glosas ordinarias et antiquas.» Oliba, després de las paraulas que hem transcrit, segueix dient: «repetitur etiam glossa extraordinaria super aliquibus usat. qui non fuerunt ab antiquioribus glossatoribus declarati, ut in usat. Quoniam ex conquestione subiectorum nostrorum...» (Fol. 159 v.º de l'obra d'Amorós.)

(5) L'*Institut* es proposava publicar aquesta glosa en el present ANUARI, pero el gran treball que (per les moltes abreviatures y referencies convencionals) exigeix una copia fidel y completa, y la necessitat de posari després bon aplech de notes, han estat causes de diferir pel pròxim ANUARI tan interessant publicació.

(6) Publicada per D. Josep Gudiol en l'ANUARI de 1907, p. 318-34.

(7) De les dues parts de que consta, la primera porta el títol *Costumas generals de Catalunya entre los senyors é vassalls tenent castells é altres feus per senyors, compilats per Pere Albert canonge de Barcelona*. L'epigrafi de la segona es *Los casos en los quals lo senyor no es tengut, segons los usatges de Barcelona é observancia de Catalunya, retre la postat presa del Castell ne emparament de feu á son castla, o vassall, compilats per dit Pere Albert*. En l'index de la segona y tercera compilació els capítols son anomenats *Commemorations de Pere Albert*, nom ab que son designats en el capítol 21 de les Corts tingudes a Monçó per Joan II l'any 1740, que, com queda indicat, manà fossen observats.

del regisme feudal, y la pràctica ulteriorment establerta a Catalunya, revelant al mateix temps institucions típiques y que perduren, com es la del heredament), pero el completa y li dona forma per medi de les constitucions friderecianes ⁽¹⁾ y altres disposicions del Dret feudal comú, al que aludeix ab les paraules segons *Costums de Catalunya* y SEGONS DRET (Caps. 36 y 43) o SEGONS DRET ESPECIAL DE FRANÇA (Cap. 35); a bé que sempre ajusta aquestos elements a la observancia de Catalunya, per lo qual la seva obra, lluny d'esser la d'un jurista teòrich, es eminentment pràctica y serveix de ferma base per l'estudi del dret feudal peculiar de la nostra terra. Tampoch desconeixia el dret romà, del qual partí al donar com establerta la institució dotal (Cap. 22), y que esmentà al fer observar que li es contrari al pacte pel qual un home se somet a un altre (Cap. 33).

El dret feudal constituí l'objecte d'una de les perdudes obres de Jaume Bellvis ⁽²⁾.

L'element científich està representat per Sant Ramon de Penyafort, Canyelles y Pons ⁽³⁾.

A Sant Ramón de Penyafort, personatge universal, més que pel gegantí tre-

(1) Citades expressament en la primera de las *Costums de Catalunya* que, formades a la mateixa época, en les complacions generals precedeixen a les de Pere Albert.

(2) *De usu feudorum*. — Torres Amat ab referencia a Tritemi, edició de Basilea (a. 1494, fol. 72), cita altres dos obres d'aquest jurisconsult: *Disputationes variae* y *Additiones in Novellis*.

(3) Savigny, *Historia del Dret romà a l'Etat mitjana* (Edició italiana de 1844, Vol. II, part. 2.ª, ps. 193-96), diu que no influïren en la ciencia els escrits jurídichs del portentós Ramon Lull, y, efectivament, en quant a Catalunya no resulta que 'ls coneguessin els glosadors y tractadistes. Per la seva importancia filosòfica mereixen esser recordades. Son les següents:

I. — *Ars juris* estampada a Roma en 1516 «apud Jacobum Mazochium» ab el títol *Ars juris illuminati Doctoris Raymundi Lullii* (1 vol. in 8.º) y reestampada a Mallorca per Cerdà y Amorós en 1745 (1 vol. in 8.º).

II. — *Ars brevis quæ est de inventione mediæ juris civilis*, o simplement *De inventione juris*. Inèdita. MMs. 14,713 y 17,825 de la *Bibliothèque Nationale* (Paris) y 10,535, 10,536, 10,576, 10,583, 10,654 y 10,658 de la de Munich. — En l'*Histoire littéraire de la France* començada pels P. P. Maurins y continuada per l'*Académie des Inscriptions et Belles-lettres*, Vol. XXIX, p. 308, se suposa qu'aquesta obra es l'indicada en el més antich catàlech de les llianes (a. 1311) ab el títol *Alia ars juris* (Veigis la mateixa *Histoire littéraire*, Vol. IX, p. 72). — Pascual (*Vindicia Lulliana*, Vol. I, p. 342) parla d'una tercera *Ars juris* que comença *sciencia juris est valde proluxa et difficilis...*, y els autors de l'esmentada *Histoire littéraire*, Vol. XXIV, p. 308 y 309, consignant l'impossibilitat d'assegurar que Pascual estés ben informat al atribuir a Ramon Lull la copia qu'afirma estar conservada a la Biblioteca de Mallorca, diuen que pels ressenyaments que 'n feu el mateix Pascual es pot assegurar que 'l títol *Ars juris* indica malament el contingut del llibre en el que no 's tracta de lògica judicial y sí de *Dret natural*.

III. — *Liber principiorum juris*. Estampada en el vol. I de l'edició de Maguncia del any 1721 que, com es ben sabut fou obra del prevere Ivo Salzinguer y 's publicà a despeses del Elector Joan Guillem y del seu germà y sucesor Carles Felip.

IV. — *Liber de modo aplicandi novam Logicam ad Scientiam Juris et Medicina*. — Inèdita. MMs. a la dita *Bibliothèque Nationale*, a la Rl. de Munich y a la Marciana de Venecia. El Sr. Obrador y Bennassar poch avans de sucumbir al pes del treball, em digué: «Ara recentment a Munich, vaig trobar, apart de les versions llatines, un exemplar del text original en vulgar. Va a continuació del tractat de *Nova Lògica* (MMs. N. 600 del Catàlech, segle XV, Hispano-català, N. 56). Comença en el fol. 78 v.º la *Doctrina e manera de aplicar Logica nova a la sciencia de Dret e de Medicina* y diu en son incipit: «Com lo juriste e lo metge deguen encercar comensaments generals per los quals cascú la sua sciencia pusca auer pus leugera e pus clara e pus ferma, per so nos compilam aquest libell e donam doctrina ab la qual ho pusquen fer. — Es un tractat molt curt y sumari. Acaba en el fol. 85, de manera que la seva extensió total no passa de set o vuit fulles.»

Savigny cita altres dues obres: *Liber de Jure canonico* y *Ars Juris arborea*. No figuren en cap dels més antichs, complets y autèntichs inventaris o catàlechs bibliogràfichs lullians, ni ab tal denominació se 'n coneix cap exemplar imprès ni manuscrit. Semblen molt sospitoses, y probablement son apòcrifes.

En altres obres seves no especialment jurídiques tracta en Lull, més o menys incidentalment, materies de Dret, per exemple, cap. 76 de la *Doctrina Pueril* (Pàgs. 135-137 de l'edició de Mallorca de 1906) y cap. 114 del *Llibre de Contemplació*. — El Sr. Obrador y Bennassar les reuni en l'opúscul *Estudi de les Doctrines Sociològiques de Ramon Lull*, Palma de Mallorca, 1905.

ball de la col·lecció de les Decretals y per l'obra que al dret canònic es refereix, o sia *Summa de Pœnitentiâ et Matrimonio* ⁽¹⁾, devem considerarlo de la manera que 'l considera en Beer ⁽²⁾: com la personificació, durant molts anys, de les relacions científich-jurídiques de Catalunya y Italia, y difundidor en la primera de l'esperit de l'escola bolonyesa de la qual fou deixeble y preceptor.

Home genial y adornat de grans coneixements fou el *Tribonià* de la Corona aragonesa, el cèlebre bisbe d'Osca Vidal de Canyelles o Canellas (de Canelis). Comentador de les lleis de la seva terra (els usatges), compilador de les aragoneses y inspirador y principal redactor dels *Furs* de Valencia, ha sigut considerat en tots aquestos diferents caràcters pels molts escriptors que cita Franckenau, pels Srs. Marichalar y Manrique, per Tourtoulon, per Darwin Suif y altres historiadors polítichs y jurídichs.

De Pons (Pontius), nadiu de Lleida y professor també a l'Universitat bolonyesa a l'any 1213 ⁽³⁾, segons Savigny ⁽⁴⁾ ab referencia a Sart ⁽⁵⁾, es conserven alguns manuscrits relatius al *Arbor actionum* de Joan Bassiano.

Influencia degueren exercir les obres del professor dels drets civil y canònic a Bolonia, Joannes, d'origen aragonès segons ell digué ⁽⁶⁾, per quant una de les seves obres ⁽⁷⁾ es troba en un còdice que conté els usatges y un tractat anònim *De legitima secundum legem gothorum*.

Res hem trobat de tres jueus citats per Amador de los Rios: Selemoh-Ben Abraham-Ben Aderet a qui califica ⁽⁸⁾ de *señalado jurisconsulto*, Isahak-Ben-Reuben ha Barkeloni traductor al hebreu del tractat de *Dret comercial* escrit en arabich pel cèlebre Gaon Hai y autor d'un tractat de *Dret civil*, deduit, com aquell, de la doctrina talmúdica, y Yehudáh Ben-Barzilai de qui diu que seguí les petjades del segón, son mestre, escrivint un llibre sobre les lleis del matrimoni y de les festes, ab el títol de *Sepher ha Ittim* ab altres tractats menys importants ⁽⁹⁾.

Del segle XII en que pren gran importancia la *ciutat*, es un dels seus caràcters distintius en lo jurídich la fixació de dret particularista. Guillem Botet,

(1) Schulte (*Die Geschichte der Quellen und Literatur des canonischen Rechts*, Part. 2.ª, p. 108-113), s'ocupa extensament de les obres de Sant Ramón y considera que de la *Summa de Penitentiâ et Matrimonio* els tres primers llibres que constitueixen el penitencial son originals, y que el quart llibre o sia el tractat de *Matrimonio* es de la *Summa* de Tancredus, haventhi ell posat el pròlech y cites del nou cos de les Decretals. — Respecte a manuscrits y estampacions ens remetem a Torres Amat y al mateix Schulte.

(2) *Die Handschriften des Klosters Santa M.ª de Ripoll*, II, 81.

(3) Pontius de Ilerda, *Bonnoniæ residens, sacrarum legum interpres*. (El mateix Pons a la fi dels seus treballs, segons Savigny.)

(4) *Historia del Dret romà en la Etat mitjana*, edició italiana de 1845; vol. II, part. 2.ª, p. 279 (Tavola alfabetica dei giuresconsulti, etc.).

(5) Mauro Sarti, *De claris Archigymnasii Bononiensis professoribus a Seculo XI ad Sæculum XIV*. — Tomo I, Pars. 1, p. 90, Bononiæ MDCCLXIX. Ex tup. Saeli a Vulpe, Institutii Scientiarum typographi. — Tomi I, Part. II, ib. MDCCLXXII.

(6) Vegis Schulte (*Die Geschichte der Quellen und Literatur des Canonischen Rechts*, 2.ª part (vol. III), pag. 107, y Nicou Antonio, *Bibliotheca Hispano vetus*, II, 370.

(7) *Summa de formandis sententiis universis*. — *Bibliothèque Nationale* (Paris), IV MCCXLIX, Catàlech antich del *Fond latin*.

(8) *Estudios históricos y literarios sobre los judíos de España*, Ensayo II y cap. 4.º (p. 292).

(9) *Historia social, política y religiosa de los judíos de España y Portugal*, Lib. I, cap. 6 (Vol. I, página 260).

cònsul de Lleida, en l'any 1229 consignà les *Consuetudines ilerdensis* ⁽¹⁾, que contenen la declaració de preponderar ja a la dita ciutat el dret romà: *Maiore autem parte usaticorum utimur; goticis vero leges paucimus utimur; legibus quaedam romanis pluribus utimur*. L'exercici de la càtedra a Bolonia per en Pons, en el sigle anterior, y l'expressió que un document ⁽²⁾ conté del canonge de Lleida *Petrus de Tolone juris qualisque minister*, indueixen a creure que a Lleida el dret romà havia fet grans progressos pel medi científich.

Al famós *Llibre de les Costums de Tortosa* precedí una compilació particular feta l'any de l'Encarnació 1272 pels notaris Pere Tamarit y Pere Egidii. En 1277 foren anomenats compromissaris per fixar d'una manera definitiva les costums d'aquella ciutat, el bisbe de la diòcesis Arnau Desjardius, Josep de Bonal abat de San Feliu de Girona, que fou substituït per Ramon de Besalú (de Bisulduno) ardiaca de Tarrantona en la sèu de Lleida, y el mestre Domenge de Terol. Feren la seva tasca Desjardius, Besalú y Terol abans de finir la tretzena centuria, y encara el segon d'ells escrigué les explicacions de la *Carta de Paeria* y de alguns capítols del *Llibre de les Costums* ab els respectius títols de *Conseyl del maestre Ramon de Besuldo sobre el feyt de la Paeria* y del *Conseyl del maestre Ramon de Besuldo*, al esser estampat aquest en l'any 1539 per Arnau Guillem de Monpesat. Quant el Sr. Oliver ⁽³⁾ esbrinà y exposà magistralment, ens dispensa de parlar dels elements que 'ls tres compromissaris integraren en el Llibre, y tant sols cal afegir, com queda ja indicat, que utilitzaren la traducció llatina de *Lo Codi*.

Barcelona tanca aquest moviment codificador local, al obtenir de Pere II en l'any 1283 que confirmi les costums fins allavors servades en aquesta ciutat y les amplii ab capítols de privilegis. El primer capítol de costums comença ab la frase *Recognoverunt proceres* (Reconeixeren els prohoms esser costum), però ignorem quins foren aquestos prohoms y qui fou el redactor material d'aquesta petita compilació aprovada pel monarca. Elements purament locals, com el que ab les finalitats d'engrandir la població y de l'afebliment del feudalisme, declara ciutadà de Barcelona al que en ella resideix un any y un dia, estan mesclats ab algun gòtich (testament sacramental y, en certa manera, la llegítima) o ab una armoniació dels drets gòtich y romà (prescripció), o ab modificacions d'aquest (fiança en general y S. C. Veleyà). Vé en el segle immediat el ben conegut y estudiat cicle dels grans comentaristes dels Usatges y de la *Pau y Treva*, que, ab remembrança encara de la passada lley goda, supleixen la deficiencia del *dret de la terra* y fins l'interpreten acudint a les compilacions de Justinià y als treballs dels glosadors.

(1) Estampades pel P. Villanueva (*Viaje literario*; XVI, 160-95), traientles d'un manuscrit que encara es conserva a la biblioteca de ca'n Dalmases de Barcelona. A Lleida hi ha altres dos manuscrits: un al arxiu municipal, y un altre (que forma part d'un còdice del s. XIV) a la Sèu.

(2) 16 Kal. maii 1206. — Arxiu episcopal de Solsona, plech d'Isanta.

(3) *Historia del Derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia. Código de las Costumbres de Tortosa*, 1876-81.